

۷۰۱-۸۰۰

کتاب ماه

ماهنامه تخصصی اطلاع رسانی و نقد و بررسی کتاب
شماره صد و هشتاد و نهم، مرداد و شهریور ۱۳۸۶، قیمت: ۱۰۰۰ تومان

- هنر و اندیشه‌های فلسفی معاصر
- چین و هنرهای اسلامی
- طنز و خلاقیت‌های هنری عوام
- آفریقا، هنر در دوران نوسنگی
- پوشش‌ها و سفرها در جهان اساطیر

● جست‌وجوی ریشه‌های یک داستان در ایلیاد و شاهنامه

فهرست کتاب‌های منتشر شده تیر و مرداد ۱۳۸۶

به همراه لوح فشرده

خیالی‌نگاری، پایه‌گذار شمایل‌نگاری به مفهوم امروزی

میان‌نگارگری عصر صفوی و آغاز غرب‌زدگی قرار داشت و هنرمندان مرهمی در چنین عصری راهی متفاوت را برای بیان مکنونات قلبی خویش پیمودند. اگر بگوئیم که بدعت‌گذاری در چهارپردازی و شمایل‌نگاری از زمان صفویه رواج یافته است، حتماً دچار اشتباه شده‌ایم، اما بی‌تردید می‌توان گفت که صفویان عنایتی خاص به سوگنامه‌ها و تراژدی‌های پرمایه داشته و به تشویق شمایل‌نگاران و نقاشان تابلوهای مذهبی پرداخته‌اند.

شاه اسماعیل صفوی پس از آسودن از عثمانیان، تصمیم گرفت از یک‌گان را گوشمالی دهد. او شور و شوق عجیبی از مینهن‌پرستی و جنگ در سر مردم انداخت و در حالی که از تبریز با گروهی از سربازان به راه افتاده بود، چووشان و سرداران برهیت را در طول راه به نمایش غریب واداشت. این گروه‌ها با شیپور و طبل و آوازهای سوزناک و خواندن مرثی، مظلومی امام حسین(ع) و سایر قربانیان کربلا را مطرح کردند و مردم را به خود فرخواندند تا ظالمان از یک راه که چووان معاویه و یزید و شمر و سنان و بدرکار و شقی می‌پنداشتند، گوشمالی دهند. در این شورآفرینی غریب، پردهای نقاشی و شمایل‌های مربوط به مصیبت نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت. پرده‌خوان‌ها، پرده‌های گسترده و بزرگی را که صحنه‌های فاجعه‌ی کربلا را به خونین‌ترین شکل مجسم می‌کرد، در میدان آبادی‌ها به نمایش می‌گذاشتند و مرثیه سرایان و چاووشان با سوز و الم به توصیف آن می‌پرداختند و آن‌گاه از همه‌ی مردم می‌خواستند تا با سپاه صوفی بزرگ همراه شوند و هم‌تپیان قاتلان شهدای کربلا را کثیر و قصاص دهند.^۱

از علل مهم شکل‌گیری این آثار می‌توان به گسترش و عمومیت یافتن متون و مضامین ادبی منظوم و منثور مربوط به ائمه اشاره نمود، کتاب‌هایی چون «روضه‌الشهدا» اثر ملا محمد حسین واعظ کاشفی و وجود مقاتل مختلف به خصوص پیرامون واقعه‌ی عاشورا منبع خاصی برای بیان وقایع تاریخ اسلام و شیعه بودند. علاوه بر منابع مکتوب، آثار منقول و ادبیات شفاهی را نیز نمی‌توان نادیده گرفت. وجود نقالان و راویان وقایع حماسی و دینی باعث گردید تا

چکیده
نقاشی خیالی‌نگاری یکی از شاخه‌های نقاشی ایرانی می‌باشد که سابقه‌ی شکل‌گیری آن به دوره‌ی قاجار باز می‌گردد. این شاخه از نقاشی که تأثیر گرفته از نگارگری ایرانی و ویژگی‌های زیباشناسی نقاشی دوره‌ی قاجار می‌باشد، جایگاه خاصی در شمایل‌نگاری به مفهوم امروزی آن داشته است. بنابراین می‌توان حرکت اصلی در شکل‌گیری شمایل‌نگاری در ایران را برگرفته از تلاش این گروه از نقاشان دانست. انتخاب شیعه به عنوان مذهب رسمی کشور در دوره‌ی صفوی و رواج ادبیات دینی و علاقه‌ی مذهبی مردم به مضامین مذهبی در دوره‌ی قاجار نقش مؤثری در جدی شدن شمایل‌نگاری در ایران داشت.

واژگان کلیدی:

شمایل، شمایل‌نگاری، خیالی‌نگاری، پشت شیشه، ائمه اطهار، پرده‌ی درویشی، چاپ سنگی، قاجار، قهوه‌خانه.

مقدمه:

یکی از مهم‌ترین جلوه‌های هنر مذهبی در عرصه‌ی شمایل‌سازی را می‌توان به آثار نقاشان قهوه‌خانه‌ای یا خیالی‌ساز منسوب نمود. شمایل‌نگاری در هنر ایران به مفهوم امروزی آن با آثار این هنرمندان ظهور و بروز نمود و با آنکه به نظر می‌رسد تصویرگری از معصومین علیهم‌السلام سابقه‌ی طولانی دارد، ولی حتی در دوران صفویه که به دلیل استقرار رسمی مذهب شیعه، گرایش عمومی به مضامین شیعی اوج گرفته بود، آثاری مانند نقاشی‌های قهوه‌خانه‌ای پدید نیامده است. اگر چه در نقاشی دوره‌ی صفویه شمایل‌سازی از حضرت امیرالمؤمنین علی(ع)، حسین(ع) و وقایع مربوط به زندگی حضرت رسول اکرم(ص) آغاز گردید، اما مسلم است که اوج آثار مربوط به تاریخ اسلام و به خصوص شیعه و منحصرأ شمایل‌نگاری، چه به لحاظ گستردگی و چه از نظر تنوع، متعلق به دوره‌ی قاجار است. این آثار از دورانی شکل می‌گیرند که با توجه به زمان و موقعیت گسترش آن، ایران در عرصه‌ی هنر نقاشی در بزرگ